

Ewa Flaga

Pieczka zastępcza jako forma pomocy rodzinie

Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation) 8, 81-99

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ewa Flaga

doktorantka na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Pieczą zastępczą jako forma pomocy rodzinie

Abstrakt: System pieczy zastępczej w Polsce uległ w ostatnim czasie wielu zmianom na gruncie nowych przepisów prawnych. Przedstawiony w nich został jako element pracy z dzieckiem i jego rodziną w kierunku reintegracji rodziny dziecka. By jednak cel pieczy zastępczej w takiej postaci mógł zostać osiągnięty, konieczne jest zintegrowanie pracy z dzieckiem i jego rodziną z wszystkimi elementami środowiska lokalnego. Podobne założenia są podstawą koncepcji pedagogicznej środowiskowego systemu wychowawczego autorstwa Stanisława Kowalskiego. Artykuł ukazuje sposób realizacji założeń pedagogicznych, poprzez rozwiązania prawne, akcentujące integrację środowiska lokalnego. **Słowa kluczowe:** pieczę zastępczą, reintegracja rodziny, środowisko lokalne, środowiskowy system wychowawczy.

Wprowadzenie

System pieczy zastępczej w Polsce uległ w ostatnim okresie znaczącym zmianom, których formalną podstawą jest ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej¹. Ustawa jest wyrazem pojmowania systemu pieczy zastępczej jako elementu środowiska lokalnego, wymagającego współdziałania jednostek i instytucji zaangażowanych na danym obszarze w pomoc dziecku i jego rodzinie.

.....

¹ Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r., Dz.U. 2011, Nr 149, poz. 887 ze zm. – zwana dalej ustawą.

Pieczca zastępcza umożliwiać ma pracę z dzieckiem i rodziną w celu powrotu dziecka do rodziny, by ta ponownie podjęła swoje zadania². Aby stworzyć większe szanse na osiągnięcie tego celu, ustawa wprowadza szereg zmian, mających stworzyć system wsparcia dla dziecka i rodziny w trudnej sytuacji, oparty na współpracy i korzystaniu z zasobów środowiska lokalnego. Analiza przepisów powyższej ustawy pozwala na dostrzeżenie w niej podobieństwa do pedagogicznej koncepcji środowiskowego systemu wychowawczego stworzonej przez Stanisława Kowalskiego, który lokalny system wychowawczy opisuje jako sieć instytucji zaangażowanych w proces wychowawczy, tworzących układy w określonych środowiskach³. Oznacza to, że instytucje wchodzą ze sobą w zależności, oddziałują na siebie wzajemnie. Koncepcja ta wskazuje na społeczność lokalną jako najbardziej istotny komponent środowiska lokalnego. W płaszczyźnie społeczności lokalnej niezbędne jest poszukiwanie całokształtu spleających się w procesie uspołeczniania interakcji lub ról zachodzących w mikrostrukturach (a więc poszczególnych instytucjach), składających się na środowisko życia jednostek⁴. Nie jest więc z tego punktu widzenia istotny wewnętrzny system wychowania określonej instytucji lub placówki, a raczej zewnętrzny system współpracy pomiędzy poszczególnymi ogniwami środowiska lokalnego. Ważne jest tu bowiem stosowanie pojęcia systemu wychowawczego do układu całokształtu instytucji zaangażowanych w proces wychowania⁵. Podobnie w ustawie nacisk położony został na współpracę pomiędzy instytucjami zaangażowanymi w proces pracy z rodziną dziecka, umieszczonego w pieczy zastępczej⁶.

Pojęcie wsparcia rodziny oraz sposoby jego udzielania

Rodzina powinna znajdować się pod szczególną ochroną państwa (art. 18 Konstytucji RP⁷), które powinno zapewniać w trudnych sytuacjach pomoc rodzinie, jako podstawowej komórce społecznej oraz szczególne wsparcie pozwalające na wypełnianie jej funkcji, co umożliwi zachowanie ładu społecznego. Zasada szczególnej ochrony rodziny jest podstawą wielu aktów normatywnych, takich jak na przykład Kodeks rodzinny i opiekuńczy⁸, Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciw-

.....

² M. Andrzejewski, *Pieczca zastępcza*, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 12: *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smyczyński, Warszawa 2011, s. 416.

³ S. Kowalski, *Metodologiczne zagadnienia integralnego funkcjonowania systemu wychowawczego w środowisku*, „*Studia Pedagogiczne*” 1974, t. XXIII, s. 45.

⁴ *Ibidem*, s. 141.

⁵ *Ibidem*, s. 42.

⁶ Zob. np. preambuła oraz art. 2, 3, 96, 137, 176, 180, 182 ustawy.

⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997, Dz.U. 1997, Nr 78, poz. 483 ze zm.

⁸ Kodeks rodzinny i opiekuńczy z dnia 25 lutego 1964, Dz.U. 1964, Nr 9, poz. 59.

działaniu alkoholizmowi⁹ czy Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii¹⁰. Z dniem 1 stycznia 2012 w życie weszła Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, określająca narzędzia realizacji omawianej zasady.

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej ma przeciwdziałać zabieraniu dzieci z ich środowiska rodzinnego i umieszczaniu w pieczy zastępczej, jeżeli tylko możliwe jest wsparcie rodziny w wykonywaniu przez nią jej podstawowych zadań i funkcji¹¹. Odebranie rodzicom ich dziecka, może być dopuszczalne jedynie w sytuacji, gdy pomoc dziecku i rodzinie nie przyniosła zamierzonego efektu. W przeciwnym wypadku byłoby ono sprzeczne z zasadą prymatu rodziców w wychowaniu dziecka¹². Wspieranie rodziny pojmowane jest bowiem jako zespół planowych działań przywracających rodzinie zdolności do wypełniania jej funkcji opiekuńczo-wychowawczej¹³. W przypadku problemów w wypełnianiu pozostałych funkcji rodziny, np. związanych z kłopotami materialnymi, socjalnymi lub bytowymi, pomoc rodzinie oparta jest na przepisach ustawy o pomocy społecznej z 12 marca 2004 r.¹⁴

Obowiązek wspierania rodziny nałożono na jednostki samorządu terytorialnego oraz organy administracji rządowej, które powinny współpracować z innymi elementami środowiska lokalnego: sądami, Policją, instytucjami oświatowymi, podmiotami leczniczymi, a także kościołami i związkami wyznaniowymi oraz organizacjami społecznymi (art. 3). Nacisk położony został więc na konieczność współpracy pomiędzy różnymi instytucjami zaangażowanymi w proces pomocy rodzinie oraz na wypracowanie systemu wsparcia opartego na zasobach środowiska lokalnego.

W pedagogice akcentuje się społeczny charakter środowiska. Jest to bowiem specyficzny splot stosunków, w jakich jednostka pozostaje, bądź też w jakie może wejść z innymi jednostkami lub grupami społecznymi, które je tworzą¹⁵. Środowisko ujmowane może być także jako obiektywny układ, w którym wszystkie elementy zależą od siebie wzajemnie, współistnieją i wzajemnie na siebie oddziałują. Jednostki zatem współtworzą środowisko¹⁶. Z tych elementów należy wyróżnić te, które faktycznie na jednostkę oddziałują oraz wskazać na nią ich wpływ.

.....

⁹ Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi z dnia 26 października 1982 r., Dz.U. 2007, Nr 70, poz. 473 ze zm.

¹⁰ Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 29 lipca 2005 r., Dz.U. 2005, Nr 179, poz. 1485 ze zm.

¹¹ M. Kaczmarek, *Szanse i bariery realizacji ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2012, nr 5, s. 5.

¹² Szerzej: M. Andrzejewski, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2011, s. 132–152, 160–165.

¹³ K. Tryniszewska, *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej – komentarz*, Warszawa 2012, s. 13.

¹⁴ Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r., Dz.U. 2004, Nr 64, poz. 593 ze zm.

¹⁵ S. Kowalski, *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1976, s. 67.

¹⁶ *Ibidem*, s. 67.

Podstawowym komponentem środowiska lokalnego jest społeczność lokalna, która należy do zbiorowości i grup charakteryzujących się swoistymi związkami wynikającymi z zamieszkania na wspólnym terytorium, a przez samodzielne zaspokajanie swoich potrzeb stającymi się względnie samowystarczalnymi¹⁷. Społeczność lokalna powinna więc mieć możliwość tworzenia instytucji zapewniających zaspokajanie podstawowych potrzeb mieszkańców i rozwiązywanie ich problemów¹⁸.

W ramach tego układu stosunków rodzina jest niezastąpioną grupą odniesienia dla jej członków. Pełni ona bowiem funkcję regulacyjną i swoistą rolę wychowawczą. Rodzina ma więc znaczenie dla tworzącego ją zespołu jednostek i dla społeczeństwa globalnego. Ważna jest więc jej spójność, wynikająca zarówno z motywów i dążeń jej członków, jak i sił działających na nią z zewnątrz¹⁹. Wśród tych sił wyróżnić możemy wzory i określone role społeczne, określenia prawne, ale także opinię publiczną oraz nieformalną i zinstytucjonalizowaną kontrolę społeczną. Oznacza to, że społeczność lokalna roztacza nad rodziną kontrolę nieformalną, a instytucje kontroli i pomocy społecznej regulują funkcjonowanie rodziny i współpracują z nią w dążeniu do osiągnięcia wyznaczonych celów²⁰. By jednak zadania te realizowane były w prawidłowy sposób, wszystkie zaangażowane ogniwa systemu wychowawczego powinny być połączone w funkcjonalną całość.

Środowisko bowiem jest układem obiektywnym, w którym wszelkie elementy zależą od siebie wzajemnie, rozwijają się poprzez współoddziaływanie na siebie i pełnienie określonych ról społecznych²¹. Dziecko i rodzina są więc elementem szerszego środowiska, które stwarza ich ogólnospołeczną sytuację. Koncepcja środowiskowego systemu wychowawczego podkreśla istotę zależności pomiędzy wychowawczą efektywnością rodziny a jej społecznym usytuowaniem, a więc powiązaniem z różnymi grupami i instytucjami środowiska²². Rodzina jako element środowiska, implikuje różne potrzeby i konieczność organizowania określonego społecznego wsparcia, nie jest ona bowiem w stanie pełnić roli wychowawczej w społecznej izolacji²³. Na tej podstawie można starać się określić modelowe układy społecznych kontaktów dla rodzin o określonych potrzebach, opartych na konieczności współpracy z poszczególnymi instytucjami społecznymi²⁴. Rodzina dziecka objętego pieczą zastępczą będzie tu szczególnym typem rodziny. Model współpracy środowiska w takim wypadku opierał się bowiem będzie na

.....

¹⁷ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970, s. 249–250.

¹⁸ S. Kowalski, *Socjologia wychowania w zarysie...*, s. 79.

¹⁹ *Ibidem*, s. 110.

²⁰ *Ibidem*, s. 111.

²¹ *Ibidem*, s. 67.

²² S. Kowalski, *Rola rodziny w jednolitym systemie wychowania*, „*Studia Socjologiczne*” 1972, nr 1, s. 81.

²³ *Ibidem*, s. 93.

²⁴ *Ibidem*, s. 93–94.

konieczności niwelacji negatywnych elementów sytuacji społecznej rodziny, próbie kompensacji niedoborów w jej funkcjonowaniu oraz stworzeniu pozytywnej więzi pomiędzy rodziną i dzieckiem a ich najbliższym środowiskiem.

Realizacja zasady ochrony rodziny ze strony państwa odbywać się powinna w powiązaniu z realizacją konstytucyjnej zasady pomocniczości, zgodnie z którą celem świadczenia pomocy społecznej jest umożliwienie osobom i rodzinom przezwycięzania trudnych sytuacji życiowych, których pomimo starań nie są w stanie pokonywać we własnym zakresie, doprowadzanie do życiowego usamodzielniania się jednostek, którym pomoc jest świadczona oraz świadczenie pomocy w sposób umacniający rodziny²⁵. Państwo, realizując także zasadę dobra dziecka i chroniąc jego nadrzędny interes, powinno zbudować system wsparcia dla rodziny niewydolnej wychowawczo, w taki sposób, by ograniczać działania pomocowe sprzyjające bierności i bezradności beneficjenta, a dążyć do rozszerzenia indywidualnych form pomocy socjalnej i poradnictwa specjalistycznego. Działania pomocowe wobec rodzin niewydolnych wychowawczo nie powinny być akcyjne, pojedyncze i nieskoordynowane. Powinny w sposób systematyczny i celowy mobilizować rodziny do samodzielnego zaspokajania swoich potrzeb²⁶.

Zasada pomocniczości nakazuje kreować taki ład społeczny, w którym pozycja jednostek i wspólnot niższych jest umocniona względem wspólnot wyższych²⁷. Jednostkom i grupom przypisane są więc naturalne funkcje i zadania, ograniczające ingerencję wspólnot wyższych do wyjątkowych, uzasadnionych sytuacji²⁸. W tym tkwi uzasadnienie zlecenia pomocy rodzinom organizacjom pozarządowym prowadzącym działalność w zakresie wspierania rodziny, bądź też osobom prawnym lub jednostkom związanym z działalnością Kościoła lub innego związku wyznaniowego, jeżeli ich działalność obejmuje także udzielanie rodzinom wsparcia²⁹.

Zasada autonomii rodziny, jej szczególnej ochrony oraz zasada pomocniczości, pozwalają wyróżnić zbiór dyrektyw, którymi kierować powinny się osoby zaangażowane w pomoc dziecku i rodzinie³⁰. Przede wszystkim państwo nie powinno ingerować w życie żadnej rodziny bez koniecznej potrzeby. Jeżeli jednak interwencja jest nieunikniona, powinna rozpocząć się od wspierania rodziny bez umieszczania dziecka poza nią. Dopiero kiedy formy takiego wsparcia nie wystarczą, a dziecko umieszczone zostanie poza rodziną, celem takiej pomocy powinno być umożliwienie dziecku powrotu do jego rodziny³¹. Dopiero w sytuacji, gdy rodzice trwale,

²⁵ Por. Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9.06.2011 r.

²⁶ W. Dykcik, *System wspomagania rodzin niewydolnych wychowawczo*, Poznań 1988, s. 27.

²⁷ Z. Zgud, *Zasada subsydiarności w prawie europejskim*, Kraków 1999, s. 13.

²⁸ M. Andrzejewski, *Pieczka zastępcza...*, s. 416.

²⁹ K. Tryniszewska, op. cit., s. 17.

³⁰ M. Andrzejewski, *Pieczka zastępcza...*, s. 416.

³¹ W. Stojanowska, M. Safjan, *Europejskie standardy prawne a polskie prawo rodzinne*, [w:] *Czy potrzebna jest w Polsce zmiana prawa rodzinnego i opiekuńczego*, red. B. Czech, Katowice 1997, s. 219.

pomimo udzielonej im pomocy, nie wypełniają swoich obowiązków, można dziecko umieścić w instytucji pieczy zastępczej o charakterze trwałym³².

W pedagogice odnajdujemy potwierdzenie powyższych dyrektyw. Z punktu widzenia bowiem skuteczności funkcjonowania systemów wychowawczych rodzina jest ogniwem niezastąpionym, kształtującym podstawy osobowości jednostki. Prawidłowy przebieg procesu wychowawczego winien być oparty na współpracy instytucji z rodzinami, a nie na zastępowaniu ich przez te instytucje³³. W elementarnych wpływach rodziny, jak i jej świadomych zabiegach wychowawczych, zawarte są bowiem siły całego społeczeństwa lokalnego. Natomiast warunkiem efektywności instytucji wychowawczych reprezentujących te siły jest ich współdziałanie z rodziną. Przy zachwianiu równowagi tych oddziaływań zostaje zakłócony przebieg procesu wychowawczego³⁴.

Istotne są dwa aspekty rodziny: jej mikrostruktura, m.in.: stan ekonomiczny, poziom kulturalny, układ stosunków i styl życia, poziom moralny, atmosfera wychowawcza oraz zewnętrzne, społeczne powiązania rodziny, czyli jej miejsce w makrostrukturze społecznej³⁵. Oznacza ono ogólnospołeczną sytuację rodziny – jej powiązania z instytucjami środowiska lokalnego oraz pozycję wyznaczaną także przez inne mikrostruktury, takie jak na przykład społeczność lokalna czy kręgi zawodowe. Właściwości rodziny jako małej grupy społecznej są bowiem ściśle sprzężone z zasięgiem i rodzajem powiązań z różnymi grupami i instytucjami środowiska, implikują je i od nich zależą³⁶.

Koncepcja środowiskowego systemu wychowawczego wskazuje, że w powiązaniu rodziny ze środowiskiem dominuje kierunek oddziaływania od rodziny ku organizacjom i instytucjom jej zewnętrznego środowiska, oddziaływania odwrotne natomiast są dość rzadkie i słabe³⁷. Powodem jest bowiem fakt, że nawiązywanie styczności z określonymi instytucjami odbywa się raczej z inicjatywy rodziny dla zaspokojenia własnych potrzeb. Jednakże w stosunku do pewnego typu rodzin, do których należą rodziny dzieci objętych pieczą zastępczą, zaznacza się wyraźnie drugi kierunek oddziaływania. Odnosi się to do rodzin wymagających ingerencji ze strony organizacji państwowych. Będą to więc głównie rodziny niezaspokajające podstawowych potrzeb dziecka i elementarnych warunków prawidłowego rozwoju³⁸. Takie rodziny bowiem stają się ośrodkiem zainteresowania instytucji środowiska lokalnego, zobowiązanych najpierw do kontroli społecznej, następnie zaś do koniecznej pomocy. Zakres i nasilenie planowych działań względem rodziny

.....

³² M. Andrzejewski, *Pieczka zastępcza...*, s. 417.

³³ S. Kowalski, *Socjologia wychowania w zarysie...*, s. 117.

³⁴ Ibidem.

³⁵ S. Kowalski, *Rola rodziny...*, s. 81.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, s. 95.

³⁸ Ibidem, s. 96.

rozszerza się więc w miarę ujawniania jej problemów, wymagających wsparcia ze strony środowiska³⁹.

Często jednakże na poszczególnych płaszczyznach działalność instytucji skierowana jest ku rodzinie tylko początkowo, często jest niepełna i nierównomierna oraz nieskoordynowana w jednolity system. Koncepcja środowiskowego systemu wychowawczego podkreśla konieczność rozszerzenia i wzmocnienia więzi pomiędzy rodziną a środowiskiem, poprzez ukierunkowanie działalności instytucji środowiska społecznego ku rodzinie oraz przygotowaniu modelu takiej działalności⁴⁰. Tylko to bowiem może stworzyć warunki właściwej aktywizacji rodziny w jej najbliższym środowisku.

Pojęcie pieczy zastępczej oraz jej środowiskowy charakter

Dziecko w sytuacji, gdy nie może funkcjonować w rodzinie, ma prawo do *alternative care*, a więc do pieczy alternatywnej w stosunku do rodzicielskiej⁴¹) (art. 20 Konwencji o Prawach Dziecka⁴²). W pojęcie to wpisują się będą różne sytuacje, w których dziecko pozbawione jest pieczy rodzicielskiej, zarówno wynikające z przyczyn niezawinionych przez rodzica (śmierć, choroba), jak i z sytuacji będących konsekwencją nagannego sposobu sprawowania przez rodziców opieki nad dzieckiem⁴³. Piecza zastępcza jest sprawowana w przypadku niemożności zapewnienia dziecku opieki przez rodziców (art. 32 ustawy). Oznacza to, że jeśli zawiodą formy wsparcia rodziny bez odbierania jej dziecka, może ono zostać umieszczone w rodzinnej lub instytucjonalnej pieczy zastępczej⁴⁴. Podjęcie takich działań może być konsekwencją orzeczenia sądu, bądź umieszczenia tam dziecka na jego wniosek lub wniosek jego rodziców. Sprawowana jest ona przez wszystkie dni tygodnia i przez całą dobę, w zasadzie bez ustalonego terminu zakończenia⁴⁵. Piecza zastępcza może więc mieć charakter długotrwały – do 18 r.ż., bądź też dłużej w przypadkach wymienionych w ustawie (art. 37 ustawy). Jednakże powinna ona raczej być rozwiązaniem tymczasowym, trwającym tylko przez ten czas, kiedy rodzice nie mogą opiekować się dzieckiem samodzielnie⁴⁶. Celem powinno być

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ M. Andrzejewski, *Pieczka zastępcza...*, s. 390.

⁴² Konwencja o Prawach Dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991, Nr 120, poz. 56 ze zm.

⁴³ M. Andrzejewski, *Problematyka prawna całkowitej opieki instytucjonalnej nad dzieckiem (międzynarodowe standardy prawne a prawo polskie)*, [w:] *Zagrożone dzieciństwo. Rodzinne i instytucjonalne formy opieki*, red. M. Kolankiewicz, Warszawa 1998, s. 59–60.

⁴⁴ T. Uliasz, *Co zawiera ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2011, nr 7, s. 6.

⁴⁵ M. Andrzejewski, *Prawo rodzinne i opiekuńcze...*, s. 161.

⁴⁶ Ibidem.

umożliwienie dziecku powrotu do rodziny (reintegracja rodziny), bądź w przypadku gdy jest to niemożliwe, podjęcie działań umożliwiających jego przysposobienie.

W miarę możliwości sąd powinien umieszczać dziecko w pieczy zastępczej na terenie powiatu, który jest miejscem zamieszkania rodziny dziecka. Jednocześnie sąd powinien starać się umieścić dziecko przede wszystkim w rodzinnej formie pieczy zastępczej, instytucjonalną formę orzekając tylko, gdy nie ma innej możliwości⁴⁷. Nieodzowne jest bowiem zaangażowanie środowiska lokalnego w pomoc rodzinie nierealizującej funkcji opiekuńczo-wychowawczej w celu rozwiązania problemu, który do takiej sytuacji doprowadził. Dlatego też to powiat powinien być odpowiedzialny za pomoc dziecku i rodzinie i zaangażować w nią organizacje lokalne.

Organizacja rodzinnych form pieczy zastępczej uległa na gruncie nowych przepisów znaczącym zmianom ku ich lokalności i współpracy ze środowiskiem. Przede wszystkim pojawiła się nowa instytucja organizatora rodzinnej pieczy zastępczej, którym może być wyznaczona przez starostę jednostka organizacyjna powiatu lub podmiot, któremu powiat to zleci. Jeśli jednostką tą jest powiatowe centrum pomocy rodzinie, stworzony powinien zostać specjalny zespół do spraw pieczy zastępczej. Zadaniem organizatora jest przede wszystkim rekrutacja kandydatów na opiekunów zastępczych, ich szkolenie, kwalifikowanie oraz ustawiczne wspieranie, a także systematyczna ocena zasadności przebywania dziecka w pieczy zastępczej (art. 76 ustawy).

Organizator rodzinnej pieczy zastępczej zatrudnia koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej, których zadaniem jest udzielanie pomocy i wsparcia rodzinom zastępczym i rodzinnym domom dziecka oraz dzieciom będącym pod ich opieką. Koordynator powinien doradzać, pomagać, współpracować z asystentami rodziny i innymi podmiotami mającymi wpływ na dziecko lub osoby sprawujące nad nim pieczę zastępczą⁴⁸. Koordynator uczestniczy także w przygotowaniu planu pomocy dziecku i jego rodzinie (art. 77 ustawy).

Kolejnym narzędziem akcentującym środowiskowy charakter pieczy zastępczej jest sposób jej finansowania. Gmina ma finansować wspieranie rodziny oraz współfinansować pobyt dziecka w pieczy zastępczej w wartościach ustalonych procentowo, rosnących wraz z czasem pobytu dziecka (art. 176 ustawy), natomiast powiaty mają finansować instytucjonalne placówki pieczy zastępczej oraz wspierać usamodzielnianie wychowanków. Dzięki temu najbliższe środowisko dziecka staje się odpowiedzialne za realizację reintegracji rodziny wychowanka, co będzie zgodne nie tylko z dobrem dziecka, ale także racjonalne z gospodarczego punktu widzenia. Ograniczy bowiem środki wydawane przez gminę na utrzymanie dziecka w instytucji pieczy zastępczej.

.....

⁴⁷ T. Uliasz, op. cit., s. 6.

⁴⁸ Ibidem, s. 7.

Zgodnie z ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej gmina ma obowiązek opracowywania 3-letnich programów wspierania rodziny, powiat zaś 3-letnich programów dotyczących rozwoju pieczy zastępczej w danym powiecie. Podstawowe, a więc ogólnokrajowe założenia rozwoju pieczy zastępczej, wykorzystane powinny być przez środowisko lokalne w taki sposób, by konkretne instytucje zaangażowane w sprawowanie pieczy zastępczej mogły z nich w sposób swobodny korzystać.

Zaakcentowanie prymatu umieszczania dziecka w znanym mu środowisku lokalnym nawiązuje do wspomnianej już koncepcji lokalnego systemu wychowawczego. Społeczność lokalna jest bowiem względnie autonomiczną całością, charakteryzującą się określonym układem wewnętrznych elementów. Wszystkie elementy struktury i procesy są w niej ze sobą wzajemnie powiązane. Wśród nich wyróżnić można układy grup i instytucji koncentrujących się wokół rozwiązania określonych problemów wychowawczych konkretnej społeczności⁴⁹. Wsparcie społeczne ujmowane jest w pedagogice jako rodzaj interakcji społecznej podjętej przez jedną lub dwie strony w sytuacji problemowej⁵⁰. Relacje te zaś zachodzą w czterech podstawowych układach: człowiek–człowiek, człowiek–grupa, człowiek–instytucje środowiska lokalnego oraz człowiek–szersze układy obejmujące całe społeczności lokalne. Problemy jednostki powinny być więc rozwiązywane w najbliższym środowisku, w relacji z najbliższymi jednostkami i grupami społecznymi, angażując szerszy układ tylko w razie konieczności. Środowisko powinno mobilizować potencjał i energię jednostek i grup dla rozwiązania problemów trudnych w danym środowisku i zgłaszać gotowość do pomocy w takich sytuacjach, oferować konkretne środki pomocy, a także monitorować efekty swojego działania⁵¹.

W swoistych układach instytucji każdy jest zarówno przedmiotem jak i podmiotem różnych wpływów, zarówno tych zamierzonych, jak i niezaplanowanych, w zależności od określonych, pośrednich lub bezpośrednich, doświadczeń uczestnictwa społecznego⁵². Oznacza to, że jednostki uczestnicząc w procesie wychowania, podlegają wzajemnym wpływom, których pożądaný efekt może być wynikiem tylko równowagi społecznej i prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa jako swoistej całości. Sam proces wychowania rozumiany jest tu jako aktualizujący się w interakcjach pomiędzy wychowującymi i wychowywanymi, a to dokonywać się może tylko w mikrostrukturach społecznych⁵³. Niezbędne jest więc organizowanie współpracy pomiędzy jednostkami i instytucjami zaangażowanymi w pracę z daną

⁴⁹ W. Ambrozik, *Wychowawcze funkcjonowanie średniego miasta uprzemysłowionego*, Poznań 1991, s. 13.

⁵⁰ S. Kawula, *Pomocniczość i wsparcie*, Olsztyn 2002, s. 100.

⁵¹ Ibidem, s. 105.

⁵² S. Kowalski, *Środowisko lokalne w wychowawczym funkcjonowaniu społeczeństwa*, „Rocznik Pedagogiczny” 1994, nr 9, s. 134.

⁵³ Ibidem, s. 136.

rodziną, dzięki czemu wszelkie zasoby środowiska będą wykorzystane w sposób funkcjonalny.

W pedagogicznej perspektywie odnaleźć także możemy przenoszenie odpowiedzialności za dziecko i jego losy na najbliższe otoczenie. Funkcjonowanie systemu wychowawczego według Kowalskiego opisać można bowiem na trzech płaszczyznach: ogólnokrajowej, określonej społeczności terytorialnej oraz konkretnej instytucji wychowawczej⁵⁴. W przestrzeni ogólnokrajowej wyznaczone zostają podstawowe ramy organizacji całości procesu wychowawczego. W konkretnych środowiskach zaś wyróżnić można określoną sieć instytucji umożliwiającą dokonywanie się konkretnych procesów wychowawczych. Poszczególne instytucje stanowią natomiast podstawowe ogniwa funkcjonowania całego systemu wychowawczego, w roli tej jednak są niezależne⁵⁵. Jednakże każda instytucja wychowawcza zdeterminowana jest jednocześnie przez efekty wpływów innych instytucji, czy też innych komponentów środowiskowych, do których należą instytucje wychowania naturalnego, wychowania bezpośredniego (powołane do pełnienia funkcji wychowawczych) oraz pośredniego (powołane do rozmaitych innych funkcji, ale uczestniczące w procesie wychowawczym)⁵⁶. Realizację założonych celów wychowawczych umożliwić więc może tylko uwzględnienie funkcjonalnych sprzężeń komponentów danego środowiska lokalnego.

Rodzina piecza zastępcza

Formami rodzinnej pieczy zastępczej są aktualnie: rodziny zastępcze spokrewnione, niezawodowe oraz zawodowe, w tym zawodowe pełniące funkcję pogotowia rodzinnego i rodziny zawodowe specjalistyczne oraz rodzinne domy dziecka (art. 39 uwrispz). Wszystkie formy rodzinnej pieczy zastępczej mają zapewniać dziecku całodobową opiekę i wychowanie, dostarczając mu wszelkie środki niezbędne do prawidłowego rozwoju dziecka (art. 40 ustawy).

Rodzina zastępcza spokrewniona to rodzina, którą tworzyć mogą wstępni lub rodzeństwo dziecka (art. 41 ustawy). Przez wstępnych należy rozumieć osoby, od których dziecko pochodzi w linii prostej⁵⁷, a przez rodzeństwo, rodzeństwo naturalne, przysposobione oraz przyrodnie, ale już nie przybrane⁵⁸. Rodzina zastępcza zawodowa lub niezawodowa to małżonkowie lub osoba niepozostająca w związku małżeńskim, sprawująca nad dzieckiem pieczę zastępczą, a niespokrewniona z nim w powyższej linii i stopniu (art. 41). Rodzinę zastępczą zawodową tworzą

.....

⁵⁴ S. Kowalski, *Funkcjonowanie systemu wychowawczego...*, s. 43.

⁵⁵ Ibidem, s. 44.

⁵⁶ Ibidem, s. 46.

⁵⁷ K. Tryniszewska, op. cit., s. 75.

⁵⁸ Ibidem.

przy tym osoby, które odbyły specjalistyczne szkolenie i pobierają za swą pracę wynagrodzenie.

Rodzina zastępcza zawodowa pełniąc funkcję pogotowia rodzinnego przyjmuje dziecko na podstawie orzeczenia sądu, gdy zostało ono doprowadzone przez Policję lub Straż Graniczną bądź na wniosek rodziców dziecka w przypadku zagrożenia dziecka przemocą (art. 58 ustawy). Dziecko nie powinno przebywać w tej rodzinie dłużej niż 4 miesiące, a w szczególnie uzasadnionych przypadkach 8 miesięcy lub do czasu zakończenia postępowania sądowego o powrót do rodziny, przysposobienie lub umieszczenie w rodzinnej pieczy zastępczej (art. 58 ustawy). Rodzina zastępcza specjalistyczna zaś w szczególności sprawuje pieczę nad dziećmi z orzeczeniem o niepełnosprawności, bądź na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich⁵⁹ lub nad małoletnimi matkami z dziećmi. Nie można jednak w rodzinie zastępczej specjalistycznej w tym samym czasie umieścić dziecka z orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności oraz dziecka na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (art. 59 ustawy).

Rodzina zastępcza lub prowadzący rodzinny dom dziecka przejmują obowiązki pieczy nad dzieckiem i wychowania go w momencie faktycznego umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej lub rodzinnym domu dziecka (art. 49 ustawy). W rodzinie zastępczej nie może przebywać jednocześnie więcej niż trójka dzieci lub pełnoletnich wychowanków, chyba że zachodzi potrzeba umieszczenia w niej liczego rodzeństwa. W rodzinnym domu dziecka zaś nie może przebywać więcej niż ośmioro dzieci, chyba że, podobnie jak w rodzinie zastępczej, zachodzi potrzeba umieszczenia w nim liczego rodzeństwa (art. 61 ustawy).

Zupełnie nowym rozwiązaniem jest wprowadzenie przepisów o tzw. rodzinie pomocowej, której zadaniem jest sprawowanie pieczy zastępczej nad dzieckiem w przypadku czasowego niesprawowania opieki nad dzieckiem przez rodzinę zastępczą lub prowadzącego rodzinny dom dziecka (art. 73 ustawy). Czasowe niesprawowanie opieki może być związane z chorobą, korzystaniem z wypoczynku lub też np. sytuacjami losowymi⁶⁰. Rodzinę pomocową tworzyć może inna rodzina zastępcza lub prowadzący rodzinny dom dziecka, bądź też osoba do tego przeszkolona (art. 74 ustawy).

Zmieniona została także forma finansowania rodzin zastępczych. Rodziny różnicowane będą pod względem tego, czy jest to rodzina spokrewniona, niespokrewniona, zawodowa, czy też dziecko przebywa w rodzinnym domu dziecka. Dla dzieci o specjalnych potrzebach przewidziane są dodatki na pokrycie odpowiednich kosztów. Nowością jest natomiast dofinansowanie do wypoczynku poza miejscem zamieszkania dziecka⁶¹. Rodziny zastępcze oraz prowadzący rodzinne

.....

⁵⁹ Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 26 października 1982, Dz. U. 2002, Nr 11, poz. 109 ze zm.

⁶⁰ K. Tryniszewska, op. cit., s. 111.

⁶¹ T. Uliasz, op. cit., s. 7.

domy dziecka otrzymali także prawo do wypoczynku w wymiarze 30 dni rocznie i przerwy w sprawowaniu w tym czasie pieczy nad powierzonymi im dziećmi.

Zmiany w przepisach dotyczących rodzinnej pieczy zastępczej mają umożliwić rodzinom zastępczym sprawowanie pieczy nad dzieckiem we współpracy ze środowiskiem lokalnym. Rodziny powinny otrzymywać wsparcie ze środowiska lokalnego, nie tylko finansowe, ale także specjalistyczne i doradcze. Wprowadzenie instytucji rodzin pomocowych umożliwi natomiast rodzinom zastępczym zorganizowanie czasowej pieczy nad dzieckiem w najbliższym środowisku.

Instytucjonalna piecza zastępcza

Ustawa o wspieraniu rodziny i pieczy zastępczej modyfikuje funkcjonowanie instytucjonalnych form pieczy zastępczej. Wyróżnione zostały placówki opiekuńczo-wychowawcze prowadzone przez powiat oraz regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne i interwencyjne ośrodki preadopcyjne, które prowadzone mogą być przez samorząd wojewódzki (art. 93). Zarówno powiat, jak i samorząd wojewódzki, mogą zlecić prowadzenie placówek np. organizacji pozarządowej.

Wśród placówek opiekuńczo-wychowawczych wyróżnione zostały placówki typu interwencyjnego, socjalizacyjnego, specjalistyczno-terapeutycznego oraz rodzinnego. Placówki typu interwencyjnego, socjalizacyjnego lub specjalistyczno-terapeutycznego przeznaczone są dla dzieci powyżej 10 roku życia, mających szczególne potrzeby lub trudności w przystosowaniu się do życia w rodzinie (art. 95). W wyjątkowych sytuacjach można w placówkach tego typu umieścić dzieci młodsze, jeśli przemawia za tym stan ich zdrowia, bądź dotyczy to rodzeństwa. W placówkach wszystkich trzech typów przebywać może nie więcej niż 14 dzieci lub pełnoletnich wychowanków. W placówce typu rodzinnego może przebywać natomiast maksymalnie 8 dzieci lub pełnoletnich wychowanków. Liczba dzieci może zostać zwiększona za zgodą dyrektora placówki i wojewody, w szczególnie uzasadnionych przypadkach. Zmniejszanie liczby dzieci w placówkach do standardów podanych w ustawie będzie rozłożone w czasie, aż do 1 stycznia 2021⁶². Celem tych zmian ma być możliwość indywidualizacji pracy z wychowanymi, podmiotowego ich traktowania oraz oparcia oddziaływania wychowawczego na osobistej relacji wychowanek–wychowawca⁶³.

W regionalnych placówkach terapeutycznych przebywać zaś będą dzieci wymagające szczególnej opieki, które ze względu na stan zdrowia nie mogą zostać umieszczone w placówkach prowadzonych przez powiat⁶⁴. Ośrodki preadopcyjne

.....

⁶² Ibidem, s. 8.

⁶³ M. Andrzejewski, *Prawo rodzinne i opiekuńcze...*, s. 169.

⁶⁴ T. Uliasz, op. cit., s. 7.

przeznaczone są dla dzieci od 0 do 1 roku życia, wymagających specjalistycznej opieki, oczekujących na przysposobienie. W obu typach placówek dzieci powinny mieć zapewnioną specjalistyczną opiekę medyczną i rehabilitacyjną.

Placówki opiekuńczo-wychowawcze mają zapewnić dziecku całodobową opiekę i wychowanie oraz zaspokajać wszystkie jego niezbędne potrzeby. Placówka ma także obowiązek realizować przygotowany wraz z asystentem rodziny plan pomocy dziecku i podejmować działania w celu powrotu dziecka do rodziny. Należy zauważyć, że oprócz planu pomocy rodzinie funkcjonować jeszcze często będzie plan pracy z rodziną⁶⁵. Placówka ma obowiązek umożliwić dziecku podtrzymywanie kontaktów z rodzicami i innymi osobami mu bliskimi, chyba, że sąd postanowi inaczej.

Z punktu widzenia wsparcia rodzin niezwykle istotne jest zobowiązanie placówek opiekuńczo-wychowawczych do współpracy z sądem, powiatowym centrum pomocy rodzinie, rodziną, asystentem rodziny, organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej oraz instytucjami, które wspierają działania wychowawcze placówki (art. 96 uwrispz). Przepis ten pozwala na zaangażowanie w proces wychowania dziecka rodzin przygotowujących się do funkcji rodziny zastępczej lub adopcyjnej, bądź innych osób, np. studentów przygotowujących się do pracy z dziećmi⁶⁶. Osoby chętne do pełnienia takiej funkcji powinny jednak najpierw uzyskać zgodę dyrektora placówki oraz pozytywną opinię organizatora rodzinnej pieczy zastępczej.

Zmiany idące w kierunku indywidualizacji pracy z wychowankiem oraz współpracy środowiskowej pomiędzy zaangażowanymi instytucjami, umożliwiają zaangażowanie w pomoc dziecku i jego rodzinie wielu specjalistów. Mogą oni dzięki temu otrzymać odpowiednie wsparcie ze strony społeczności lokalnej, które prowadzić będzie do reintegracji rodziny, bądź też zapewnienia dziecku odpowiedniej rodziny adopcyjnej.

Ocena sytuacji dziecka przebywającego w pieczy zastępczej jako wyznacznik efektywności środowiskowego systemu wychowawczego

Organizator rodzinnej pieczy zastępczej ma obowiązek oceny sytuacji dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej bądź rodzinnym domu dziecka. Jej celem jest sprawdzenie aktualnej sytuacji rodzinnej dziecka, analiza metod stosowanych w pracy z nim i rodziną, modyfikacja planu pracy z dzieckiem, a także sprawdzenie zasadności dalszego przebywania wychowanka w pieczy zastępczej (art. 129). Niezbędne jest więc posiadanie aktualnej wiedzy na temat sytuacji rodziny dziecka i możliwości jego powrotu do niej.

.....

⁶⁵ K. Tryniszewska, op. cit., s. 137.

⁶⁶ Ibidem, s. 139.

Przy ocenie sytuacji dziecka organizator rodzinnej pieczy zastępczej zobowiązany jest do konsultacji z rodziną zastępczą lub prowadzącym rodzinny dom dziecka, a także z pedagogiem, psychologiem, asystentem rodziny, przedstawicielem ośrodka adopcyjnego oraz koordynatorem rodzinnej pieczy zastępczej. Udział w konsultacjach na temat dziecka jest obowiązkiem wymienionych podmiotów. W razie potrzeby organizator rodzinnej pieczy zastępczej może zwrócić się także do innych podmiotów zaangażowanych w aktualną sytuację dziecka (art. 130 ustawy).

Ocena taka odbywać powinna się według potrzeb, w przypadku jednak dzieci poniżej 3 lat, nie rzadziej niż co 3 miesiące, w przypadku starszych dzieci nie rzadziej niż co 6 miesięcy. Po zakończeniu oceny sytuacji dziecka, odpowiednią opinię dotyczącą zasadności dalszego jego pobytu w pieczy zastępczej organizator przekazuje odpowiedniemu sądowi.

W placówkach opiekuńczo-wychowawczych ocenę sytuacji dziecka przeprowadza zespół do spraw okresowej oceny sytuacji dziecka, składający się z dyrektora placówki lub osoby przez niego wyznaczonej, pedagoga, psychologa i pracownika socjalnego zatrudnionych w placówce, wychowawcy dziecka, przedstawiciela organizatora rodzinnej pieczy zastępczej, lekarza i pielęgniarki (w miarę potrzeb dziecka) oraz innych osób, np. asystenta rodziny dziecka. Wyjątkiem jest tu placówka typu rodzinnego, w której oceny dokonuje dyrektor placówki w porozumieniu z organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej.

Podobnie jak w przypadku rodzinnej pieczy zastępczej, celem takiej oceny jest sprawdzenie aktualnej sytuacji rodzinnej dziecka, analiza metod stosowanych w pracy z dzieckiem i rodziną, modyfikacja planu pracy z dzieckiem, a także sprawdzenie zasadności jego dalszego przebywania w pieczy zastępczej, nie rzadziej niż co 3 miesiące. Ocenie podlega jednak także możliwość zmiany formy sprawowania pieczy zastępczej nad dzieckiem. Zgodnie bowiem z dyrektywą zawartą w art. 112⁷ k.r.o. sąd opiekuńczy orzeka umieszczenie dziecka w instytucjonalnej formie pieczy zastępczej tylko w przypadku niemożności umieszczenia go w rodzinie zastępczej lub rodzinnym domu dziecka.

Ocena aktualnej sytuacji dziecka i jego rodziny ma także środowiskowy cel. Dzięki niej bowiem sprawdzeniu podlega środowiskowy system pieczy zastępczej – jego funkcjonalność oraz efektywność. Jeżeli bowiem instrumenty stosowane w pracy z rodziną nie przynoszą rezultatu, może być to oznaka niewydolności środowiskowego systemu wychowawczego.

Kowalski wyróżnia trzy grupy instytucji uczestniczących w wychowaniu: grupy wychowania naturalnego, instytucje wychowania bezpośredniego, a więc te, których funkcją z założenia jest wychowanie oraz instytucje wychowania pośredniego, powołane do pełnienia innych funkcji, jednakże uczestniczące w procesie wychowania w sposób niebezpośredni⁶⁷. Każda z tych instytucji podejmuje okre-

.....

⁶⁷ S. Kowalski, *Funkcjonowanie systemu wychowawczego...*, s. 46.

ślone zadania i planuje działania, które realizuje indywidualnie lub we współdziałaniu z pozostałymi komponentami środowiska lokalnego. Aby zoptymalizować sposób działania systemu wychowawczego, należy przyrzeć się jego funkcjonowaniu i współpracy poszczególnych jego elementów. Istotny jest tu poziom integracji między komponentami, zasięg i układ instytucji w sytuacji rozwiązywania konkretnego problemu, a także zróżnicowanie kontaktów w tym współdziałaniu⁶⁸. Analiza układu elementów w wymienionym systemie pozwoli na wysunięcie wniosków odnośnie do rzeczywistego stopnia realizacji przyjętych celów wychowawczych w konkretnej sytuacji problemowej.

W przypadku dzieci znajdujących się w pieczy zastępczej, wiadome jest, że grupa wychowania naturalnego, jaką jest rodzina, znalazła się w sytuacji problemowej. Przewyciężenie trudności powinno nastąpić we współpracy z pozostałymi elementami środowiska wychowawczego – z instytucjami wychowania bezpośredniego i pośredniego. Instytucje te, poprzez różnorodną pracę z rodziną, uczestniczyć powinny w rozwiązaniu problemów i umożliwieniu powrotu do równowagi w systemie wychowawczym dziecka. Jeżeli jednak okresowa ocena sytuacji dziecka wykazuje, iż taka pomoc nie została zrealizowana, bądź nie przyniosła założonego skutku, oznaczać to może, że także w lokalnych instytucjach wychowawczych system wychowania nie jest zorganizowany w sposób optymalny.

Model współpracy instytucji środowiska lokalnego tworzących środowiskowy system wychowawczy

Analiza aktów prawnych oraz pedagogicznych założeń koncepcji środowiskowego systemu wychowawczego pozwala na wyodrębnienie specyficznego modelu współpracy instytucji środowiska lokalnego, którego efektywność jest konieczna, by praca z dzieckiem umieszczonym w rodzinie zastępczej i jego rodziną, miała szanse powodzenia ukończoną reintegracją rodziny.

W koncepcji lokalnego systemu wychowawczego system wychowawczy to wyodrębniający się z szerszej rzeczywistości społecznej układ elementów o takich wewnętrznych i zewnętrznych sprzężeniach, że stanowi swoistą strukturalną i funkcjonalną całość. Elementy systemu społecznego tworzą więc spójny spłot struktur (więź społeczną), gdzie każdy element zajmuje określone miejsce i pełni określoną funkcję, a jego zmiana pociąga zmiany w innych elementach układu. Jednocześnie system ten sprzężony jest z układem szerszym, jako jego środowiskiem w taki sposób, że dzięki swej spójności zdolny jest regulować za pomocą swoistych mechanizmów kontroli swoje stosunki wewnętrzne, a zwłaszcza zachowywać równowagę ze swym środowiskiem oraz swą odrębność⁶⁹.

.....

⁶⁸ Ibidem, s. 48.

⁶⁹ S. Kowalski, *Metodologiczne zagadnienia...*, s. 29.

Równowaga ta utrzymuje się poprzez współpracę jednostek zobiektywizowanych w składających się na system społeczny grupach i instytucjach, funkcjonujących we wzajemnych stosunkach i interakcjach. We współczesnych społeczeństwach, tworzących układy licznych podsystemów sprzężonych w rozmaity sposób, funkcje regulujące makrosystemu pełni przede wszystkim organizacja⁷⁰.

Sieć instytucji wychowania naturalnego, pośredniego i bezpośredniego tworzących system wychowawczy, rozumiany jest jako układ wszelkich wpływów rozwojowo-wychowawczych. Jest on sprzężony z szerszym systemem społecznym i jego podsystemami, wyodrębnić możemy jednak funkcjonalny układ jego elementów⁷¹. Ujęcie takie pozwala na ukazanie możliwości tworzenia i realizacji modelu określonego systemu wychowawczego jakiegokolwiek instytucji czy ich grupy, stanowiącej komponent całego środowiskowego układu. Model funkcjonowania instytucji w konkretnym środowisku stanowił będzie ogniwo pośrednie pomiędzy szeroko pojętym systemem ogólnokrajowym a wewnętrznym systemem konkretnej instytucji. Wśród systemów takich wyróżnić możemy szczególny subsystem odpowiedzialny za pracę z dzieckiem objętym pieczęią zastępczą i jego rodziną. Tworzyć go będą te instytucje, które w konkretnym środowisku lokalnym zmierzać będą do rozwiązywania problemów dziecka objętego pieczęią zastępczą i jego rodziny.

Rola każdej instytucji w danym modelu jest zdeterminowana przez działania i wpływy pozostałych instytucji⁷². Z punktu widzenia efektywności danego modelu, istotne są więc: poziom integralnego funkcjonowania systemu, zasięg integracji instytucji w rozwiązywaniu rozmaitych problemów wychowawczych oraz funkcjonowanie sieci instytucji w różnorodnych środowiskach społecznych⁷³. Integracja systemu odbywać się może na kilku płaszczyznach, wśród których wyróżnić możemy: 1) wpływy podejmowane wobec dziecka i jego rodziny przez poszczególne instytucje i grupy środowiska lokalnego (integracja odbywa się tu w osobowości dziecka i członków jego rodziny); 2) obieg informacji między instytucjami o podejmowanych wpływach i 3) zorganizowane współdziałanie wychowawcze instytucji lokalnego systemu wychowawczego oparte na wzajemnie przekazywanych informacjach⁷⁴. System informacji lub współdziałania instytucji w danym środowisku nie musi angażować ich w równym stopniu⁷⁵. Ich funkcjonowanie wyznaczone jest przez podejmowane problemy i rodzaje przypisywanych zadań. Istotne jest więc poddanie analizie rzeczywistego mechanizmu integracji, czyli tego jakie instytucje albo jakie czynności są istotne w kształtowaniu się zintegrowanego środowiskowego systemu wychowawczego.

.....

⁷⁰ Ibidem, s. 30.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Ibidem, s. 35.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ W. Ambrozik, op. cit., s. 24.

⁷⁵ S. Kowalski, *Metodologiczne zagadnienia...*, s. 36.

Podsumowanie

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej w istotny sposób zmienia regulację prawną dotyczącą pieczy zastępczej. Ustawa proponuje szereg działań na rzecz reintegracji rodziny, takich jak: wprowadzenie asystenta rodziny, koordynatora pieczy zastępczej oraz zobowiązaniu instytucji do współdziałania na tym polu. Modyfikacja systemu pieczy zastępczej, zapewnienie wsparcia rodzinom zastępczym i rodzinnym domom dziecka, a także zreformowanie instytucjonalnej pieczy zastępczej, umożliwiać ma większą indywidualizację pracy z dzieckiem i jego rodziną, co może okazać się kluczowym elementem umożliwiającym dziecku powrót do jego rodziny.

Bardzo istotną zmianą w przepisach dotyczących pieczy zastępczej jest uwytklenie jej środowiskowego charakteru. W tekście przedstawione zostały elementy wspólne nowych rozwiązań prawnych ze środowiskową teorią wychowawczą Stanisława Kowalskiego. Nie ulega bowiem wątpliwości, że przebywanie dziecka w pieczy zastępczej jest problemem środowiska lokalnego i wszelkie możliwe zasoby środowiska powinny być w rozwiązanie tego problemu zaangażowane. Wiele rozwiązań prawnych przyjętych w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, pozwala na rozbudowywanie współpracy pomiędzy poszczególnymi komponentami lokalnego systemu wychowawczego, dzięki czemu może być on optymalnie zorganizowany. W swoich pracach Kowalski podkreśla, że integracja systemu wychowawczego w jego funkcjonowaniu to ważne zadanie państwa. Aktualne pozostaje jego stwierdzenie, że zaczątki integracji poszczególnych ogniw, a więc jednostek, grup i instytucji zaangażowanych w proces wychowania są niewystarczające wobec potrzeby zintegrowania, zarówno w płaszczyźnie wzajemnej wymiany informacji jak i współdziałania wszystkich układów mających odniesienie do uspołeczniania się jednostek⁷⁶.

Stwierdzenia te wskazują także na znaczenie badań nad funkcjonowaniem systemu wychowawczego w konkretnym środowisku. Ujawnienie bowiem całości kształtu sprzężeń w rozmaitych płaszczyznach wychowania i rozwiązywania różnych problemów społeczności lokalnych może stać się podstawą doskonalenia ich wzajemnych powiązań ze względu na realizację celów wychowawczych, tzn. usprawniania funkcjonowania systemu wychowawczego w środowisku⁷⁷, a przez to pomoc rodzinie dziecka objętego pieczą zastępczą.

.....

⁷⁶ S. Kowalski, *Socjologia wychowania w zarysie...*, s. 509.

⁷⁷ S. Kowalski, *Funkcjonowanie systemu...*, s. 46.

Abstract: Foster care as a form of family support

The foster care system in Poland has recently undergone many changes on the basis of new legislation. It has been presented as a part of the work with the child and its family towards reintegration of the child's family. However, in order for the aim of foster care to be achieved in this form, it is necessary to integrate work with the child and its family with all the elements of the local environment. Similar assumptions are the basis of the pedagogical concept of the environmental educational system by Stanisław Kowalski. The article presents how to implement pedagogical objectives through legal solutions, which emphasize the integration of the local environment. **Key words:** foster care, family reintegration, local environment, environmental educational system.

Bibliografia

- [1] Andrzejewski M., *Problematyka prawna całkowitej opieki instytucjonalnej nad dzieckiem (międzynarodowe standardy prawne a prawo polskie)*, [w:] *Zagrożone dzieciństwo. Rodzinne i instytucjonalne formy opieki*, red. Kolankiewicz M., Warszawa 1998.
- [2] Andrzejewski M., *Pieczą zastępczą*, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 12: *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. Smyczyński T., Warszawa 2011.
- [3] Andrzejewski M., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2011.
- [4] Ambrozik W., *Wychowawcze funkcjonowanie średniego miasta uprzemysłowionego*, Poznań 1991.
- [5] Dykcik W., *System wspomagania rodzin niewydolnych wychowawczo*, Poznań 1988.
- [6] Kaczmarek M., *Szanse i bariery realizacji ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 20012, nr 5.
- [7] Kawula S., *Pomocniczość i wsparcie*, Olsztyn 2002.
- [8] Kowalski S., *Rola rodziny w jednolitym systemie wychowania*, „Studia Socjologiczne” 1972, nr 1.
- [9] Kowalski S., *Funkcjonowanie systemu wychowawczego w środowisku*, „Studia Pedagogiczne” 1974, nr 32.
- [10] Kowalski S., *Metodologiczne zagadnienia integralnego funkcjonowania systemu wychowawczego w środowisku*, „Studia Pedagogiczne” 1974, t. XXIII.
- [11] Kowalski S., *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1976.
- [12] Kowalski S., *Środowisko lokalne w wychowawczym funkcjonowaniu społeczeństwa*, „Rocznik Pedagogiczny” 1994, nr 9.
- [13] Stojanowska W., Safjan M., *Europejskie standardy prawne a polskie prawo rodzinne*, [w:] *Czy potrzebna jest w Polsce zmiana prawa rodzinnego i opiekuńczego*, red. Czech B., Katowice 1997.
- [14] Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970.
- [15] Tryniszewska K., *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej – komentarz*, Warszawa 2012.
- [16] Uliasz T., *Co zawiera ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2011, nr 7.
- [17] Zgud Z., *Zasada subsydiarności w prawie europejskim*, Kraków 1999.

Akty prawne

- [18] Kodeks rodzinny i opiekuńczy z dnia 25 lutego 1964, Dz.U. 1964, Nr 9, poz. 59 ze zm.
- [19] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997, Dz.U. 1997, Nr 78, poz. 483.
- [20] Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991, Nr 120, poz. 56 ze zm.
- [21] Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 29 lipca 2005 r., Dz.U. 2005, Nr 179, poz. 1485 ze zm.
- [22] Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi z dnia 26 października 1982 r., Dz.U. 2007, Nr 70, poz. 473 ze zm.
- [23] Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r., Dz.U. 2011, Nr 149, poz. 887 ze zm.
- [24] Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 26 października 1982, Dz.U. 2002, Nr 11, poz. 109.